

Miser Catulle – egy rejtjeles Kodály-hommage?*

Ujfalussy József emlékére

1967-et követően számos magyar zeneszerző komponált darabot Kodály Zoltán emlékére. Eddigi gyűjtéseim során 22 hommage- pontosabban: in memoriam-típusú kompozíciót találtam, amelyek többsége évfordulókhöz kapcsolódva született, elsősorban 1971-72 és 1981-1982 táján. E művekben különböző zeneszerzői magatartásformákkal találkozunk. A komponisták elsősorban a darabba inzertált idézetekkel hivatkoznak az elhunyt mesterre, s ezekkel a citátumokkal, amelyek többnyire új zenei közegbe illeszkednek, egyben kanonizációs gesztust is gyakorolnak. Számukra az idézett művek – leggyakrabban a Psalmus hungaricus „Csak sívok, rívok”-fordulata – képviselik a kodályi életmű esszenciáját. Az idézetek mellett a táblázatban látható kompozíciók között találkozunk Kodályra emlékező textusok megzenésítéseivel, illetve Kodály stílusában komponált művekkel is. A 22 in memoriam kompozíció címe, alcíme azonban minden esetben utal valamiképpen a Kodálynak szánt tiszteletadás tényére.

Születhettek azonban olyan zeneművek is, amelyek címükben nem hivatkoznak Kodályra, mégis, egyes zenei megoldásaik arról tanúskodnak, hogy rejtett módon kapcsolatban állnak az elhunyt személyével és művészetével. *Huzella Elek* 1967-ben, tehát éppen Kodály halála évében elkezdte kamarakantátáját, a *Miser Catulle* – amely Catullus Lesbiához írott VIII. költeményét zenésíti meg, s amelyben a csalódott szerelmes férfi a szakítást követően szólítja meg hűtlen kedvesét, miközben saját magát kirtartásra buzdítja – két, koronás szünettel elválasztott formarészből áll. Az első szakasz a carmina első 15 és fél sorát dolgozza fel, míg a zárószakasz az utolsó három sort. A kantáta latin nyelvű szövegét egy szoprán és egy tenor szólista adja elő tíz rézfúvós: négy kürt, három trombita és három harsona kíséretével. Huzella Elek műveinek ismeretében különösképpen meglepő, milyen érdes-kopár hangzást teremt a tíz rézfúvós akkordjátéka, amelyben uralkodnak a kvintpárhuzamok, illetve a szekundhalmazokból felépülő hangzatok. Más kompozícióiban ugyanis a zeneszerző – ilyen az 1955-ös zenekari Meditation, a B-A-C-H motívumra épülő orgonamű, az 1956-os Epilogus, az 1964-es Concerto lirico és a zongorára írott 1965-ös Cambiate – elsősorban finom hangszereléssel és impresszionista akkordhasználattal létrehozott széphangzásra törekszik. 1972-es emlékbeszédében Ujfalussy József Huzella francia-latin tá-

* Elhangzott az Ujfalussy József emlékére rendezett ülésen, 2010. február 13-án, az MTA Zenetudományi Intézete Bartók Termében. Köszönettel tartozom Huzella Péternek és Földes Imrének, akik jelentősen segítettek az anyaggyűjtés során, továbbá az MR Zrt. Archivumának, hogy meghallgathattam Huzella Elek számos zeneművét.

jékozódásával magyarázta a – mellesleg 1942-ben épp Debussyról doktori disszertációt író – zeneszerző stílusos tájékozódását.¹

A Miser Catulle érdekessége-kopársága csak az Andante maestoso 2. szakaszban kezd oldódni: a korábbi töredezett struktúra helyét itt – dramaturgiai csúcspontként – diatonikus fordulatokban gazdag dallamosság veszi át. A zene akkor forrósodik át igazán, amikor a költő önmagát szólítja meg: „At tu, Catulle” – itt a szoprán dallamát kánonban követi a tenor. A hangzás fényessége, nyilvánvalóan nem függetlenül a rézfúvósok akkordjaitól, Kodály Budavári Te Deumát idézi meg. Az allúziót erősíti több ritmikai megfelelés, a dallamformálás és a motívika is. Az Andante maestoso énekbeszéde a Te Deum elejének ritmizált recitativójával, illetve a meghosszabbított utolsó előtti szótagok hangsúlyozásával áll párban, s a hasonlóság főként olyankor szembetűnő – mint például a „Cuius esse diceris”-szavaknál –, amikor pentaton zárlat is kapcsolódik e szótagokhoz. A Te Deum indításának dallamformálására utalnak az egyes szövegrészek közötti rövid szünetek, illetve az ütemmutató-váltások is. Az „At tu, Catulle”-felkiáltás ráadásul a Kodály-mű nyitó kórusmotívumának diatonizált változata. A motívum kvart-csírája az egész Budavári Te Deumban kulcsfontosságú tematikai alapelemeként funkcionál. Visszatér például a „Dignare Domine” szövegrésznel is (a 303. ütemtől), ahol – akárcsak Huzella műve esetében – éppen a szoprán- és ténorszólo éneklő a kvartból kiinduló dallamot kánonban. Mindennek fényében joggal tehetjük fel a kérdést: hogyan kerül a Budavári Te Deum kvartos motívuma Huzella Elek kantatájába?

Huzella Elek jól ismerte az idézetek, burkolt allúziók poétikai funkcióját: 1959-ben a Muzsikában közölt egy rövid esszét, amely a Kékszakállú herceg vára VII. ajtajának egy rejtett Máté-passió-idézetére hívta fel a figyelmet, s az értelmezés az idézés módját és szerepét Bartók személyiségének egyik, Huzella számára legjellegzetesebb vonására, a szemérmesre vonatkoztatta.² Huzella abból a hermeneutikai alapelvből indult ki, miszerint a zeneszerzők szemérmesen őrzik művészi indítékaikat, ám néha támad a művön egy rés, amelyen keresztül bepillantathatunk a műalkotás, s ezzel egyidejűleg az alkotó titkába. E koncepciót kibontva arra a felismerésre jutott, hogy a Kékszakállú burkolt Bach-idézete a zeneirodalom „*legszemérmesebb s egyben legetikusabban kezelt érzékeny analógiája [...]. A Kékszakállú herceg férfisorsa, a társtalanság Bach által felidézett döbbenetéhez kapcsolódik; végső magányossága pedig a csendet, a Golgotha csendjét idézi.*”³ Tudjuk, az efféle zeneszerzői nyilatkozatok sokszor többet

¹ Ujfalussy József: „Bücsú Huzella Elektől.” *Muzsika* XV/2 (1972. február): 24. Huzella doktori disszertációjának címe: Debussy életműve. (Kézirat, Huzella-hagyaték).

² Huzella Elek: „Bach és Bartók. Gondolatok a »Kékszakállú« egyik dallamáról.” *Muzsika* II/6 (1959. június): 5–7.

³ I.m. 7.

árulnak el a nyilatkozó személyéről, poétikai elveiről, mint a nyilatkozat tárgyáról. De Huzella esetében nemcsak arról lehetett szó, hogy számára a szemérmesség, az etikusság és a magányosság a művészlét alapvető lényegéhez tartozott, hanem arról is, hogy maga a zeneszerzői fogás is foglalkoztatta őt. A *Miser Catulle* Budavári *Te Deum*-allúziójában – vagy, kölcsönvéve Huzella terminusát: analógiájában – vélhetően önmagára vonatkoztatva kívánta újra írni a bartóki megoldást.

A *Miser Catulle* minden kétséget kizáróan önvalomás. A zeneszerző a címadásban talán játékosan utal is a római költő és a saját neve közötti hasonlóságra: Huzella és – vocativusban – Catulle. Mindehhez hozzá kell tennünk: Huzella Elek nem Kodály, hanem Siklós Albert tanítványa volt a Zeneakadémián, és nem tartozott Kodály tanítványi köréhez, követőihez sem. Életművében egyetlen dokumentum őrzi a Kodály-recepció meglétét, mégpedig épp egy Kodály-émlékbeszéd, amely a budapesti Bartók Szakiskolában hangzott el Kodály halálát követően – tehát ugyanabban az évben, amelyben a *Miser Catulle* keletkezett. Huzella ráadásul meglepően más kategóriákat emel ki Kodály személyét és művészetét értékelve, mint a jellegzetes heroikus toposzokat felvonultató Kodály-nekrológok többsége, mivel egyfelől a kodályi életmű humánum-központúságáról, másfelől a zeneszerző önmagához való hűségéről beszél:

Tanuljuk meg Kodály Zoltántól az állásfoglalás bátor kötelességét [...]; hogy mi is azt mondhassuk, mint ostorozó beszéde zárószavaként egyszer ő is mondta: „dixi et salvavi animam meam” – „szóltam, s tisztáztam lelkem álláspontját.” Hiszem, hogy ma itt az az érzés tölti el mindnyájunk szívét, hogy a reáemlékezés is az ő adománya részünkre, – a meleg érzés szívünkben, – mialatt Rá gondolunk.⁴

Az idézett soroknak két mozzanata különösképpen tanulságos a *Miser Catulle* Kodály-allúzióinak értelmezése szempontjából: egyfelől Huzella számára Kodály példaértékű pályájának legfőbb tanulsága az a bátorság, amellyel a zeneszerző kiállt elveiért, azaz önmagáért, másfelől, hogy a rá gondolás – ráadásul épp az elhunyt jóvoltából – nem fájdalommal, hanem „meleg érzéssel” tölti el a gyászolók szívét. A *Miser Catulle* felforrósodott második részében az érzelmi csúcspontként megjelenő Budavári *Te Deum*-utalások tehát azt a Huzella-Catullust állítják elénk, akit Kodály épp a *Te Deum* – vagyis egy magasztaló-dicsőítő, allegorikus értelemben a hátramaradottak Kodályhoz fűződő viszonyának, hálijának leírására jól alkalmazható textus – révén meleg érzést keltő emléke az önmagáért való kiállásra buzdít: „At tu, Catulle, destinatus, obdura” – „Te légy konok, Catullus – és szilárd szívű.”

Dalos Anna

⁴ Huzella Elek: „Emlékezés Kodály Zoltánra. 1967. március 5.” (Kézirat, Huzella-hagyaték).